

2 HISTORIE EVROPSKÉ UNIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V rámci této vstupní kapitoly k rozsáhlé problematice Evropské unie se budeme věnovat samým počátkům integrace na evropském kontinentu, která po více než 60 letech svého vývoje dospěla až k vytvoření jednoho z nejvyšších stupňů integrace, a to k jednotnému vnitřnímu trhu a měnové unii. Nejprve si ve stručnosti vymežíme základní faktory a motivy, které vedly ke vzniku užší spolupráce mezi západoevropskými zeměmi a vyvrcholily vytvořením prvního předchůdce současné Evropské unie, kterým bylo Evropské společenství uhlí a oceli následované vytvořením Evropského hospodářského společenství a Evropského společenství pro atomovou energii na konci padesátých let minulého století. V rámci tohoto bloku se dále dozvíte, jak pokračoval další vývoj integračních snah v průběhu šedesátých až osmdesátých let, jenž vyvrcholil v přijetí Jednotného evropského aktu v roce 1986, na jehož základě bylo posléze dokončeno vytváření jednotného vnitřního trhu, což bylo následně stvrzeno vytvořením třípířňové Evropské unie a oblasti se společnou měnou euro. V rámci tohoto tutoriálu se seznámíte s procesem rozšiřování Evropské unie o nové členské země od prvního rozšíření v roce 1973 až po poslední, které proběhlo v roce 2013. Prostor bude věnován i nedávnému brexitu, čili vystoupení Velké Británie z Evropské unie a otázkám dalšího směřování Evropské unie.

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- vymežit hlavní impulsy, které po 2. světové válce vedly k integračním snahám na evropském kontinentu.
- popsat vývoj Evropských společenství od jejich vzniku do poloviny osmdesátých let minulého století.
- charakterizovat obsah hlavních smluv, na základě kterých se integrace v Evropě v uvedeném období vytvářela.
- specifikovat hlavní integrační uskupení, které předcházely vzniku současné Evropské unie.

Získáte:

- informace o vývoji integračního procesu na evropském kontinentu.
- znalosti o hlavních integračních metodách, které stály u zrodu Evropského společenství.
- informace o tvůrcích, zastáncích a představitelích projektu evropské integrace.

- přehled o nejdůležitějších smlouvách a jejich obsahu, na základě kterých se Evropská společnost utvářela.
- informace o fungování vybraných integračních uskupení, jež předcházely vznik Evropské unie a jejich hlavních institucích

Budete schopni:

- charakterizovat genezi evropské integrace od počátků až po současnost
- podat informace o tvůrcích, zastáncích a představitelích projektu evropské integrace.
- představit hlavní smlouvy včetně jejich obsahu, na základě kterých se Evropská společnost utvářela.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Evropské společenství uhlí a oceli, Evropské hospodářské společenství, Evropské společenství pro atomovou energii, Evropské sdružení volného obchodu, Rada Evropy, Slučovací smlouva, euroskleróza, Jednotný evropský akt, Maastrichtská smlouva, Amsterdamská smlouva, Smlouva z Nice, Ústava pro Evropu, Lisabonská smlouva, rozšiřování, brexit.

2.1 Počátky západoevropské integrace

Než přejdeme k samotnému vývoji Evropské unie, je zapotřebí zdůraznit, že Evropská unie a všechny její předchůdci nebyly jedinou integrační snahou na území Evropy. Integrační procesy v Evropě můžeme rozdělit hned z několika pohledů:

- z ekonomického pohledu dělíme integrační snahy na evropském kontinentu na integrace tržních ekonomik (např. Evropské hospodářské společenství, které se později transformovalo do Evropské unie nebo Evropské sdružení volného obchodu) a na integraci centrálně plánovaných ekonomik v podobě Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP);
- z vojenského hlediska vznikly dvě konkurenční vojenské organizace – Severoatlantická aliance s dominantní pozicí USA sdružující kapitalistické státy západní Evropy a Varšavská smlouva, jejímiž členy byly socialistické země střední a východní Evropy pod dominancí Sovětského svazu. Mimoto měla vzniknout mezinárodní organizace supranacionálního charakteru, a to Evropské obranné společenství (viz dále).
- z politického pohledu vznikla v západní Evropě mezinárodní organizace Rada Evropy, jejímž hlavním cílem je dohled nad dodržováním demokratických principů a práv občanů členských zemí.

2.1.1 POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

Během druhé světové války byla situace ve většině zemí Evropy podobná – země byly buď přímo pod nadvládou fašistických diktátorů (Itálie, Německo), nebo jimi okupovány. Následky války byl katastrofální – miliony mrtvých obyvatel Evropy a prakticky celé evropské hospodářství bylo v troskách. Zkušenosti s válkou se týkaly hned několika generací, což bylo dáno skutečností, že v poměrně krátké době (130 let) se Německo a Francie ocitly ve válce hned čtyřikrát. Právě tyto okolnosti měly klíčový význam pro další směřování vztahů mezi zeměmi západní Evropy.

Ani po skončení války však nedošlo k zásadnímu obratu k lepším životním podmínkám obyvatel. Ekonomická a humanitární situace v Evropě byla v letech 1945-47 špatná, zejména v Německu, jež po americkém a ruském bombardování leželo doslova v troskách. Navíc, zima v roce 1946/47 byla oproti průměru nebývale krutá a měla vliv i na produkci potravin, která byla nízká. Tyto faktory pak měly za následek to, že obyvatelstvo ve většině evropských států bylo závislé na humanitární pomoci a poskytování potravin na příděl až do poloviny 50. let.

„Jak se může Evropa vyhnout další válce?“ – tak zněla elementární otázka tehdejšího politického myšlení nejen v západní, ale i východní Evropě. Jednotlivé proudy myšlení lze shrnout do tří skupin:

- označení „viníka“ a jeho potrestání (stejně jako tomu bylo po 1. světové válce) – např. ministr financí USA Henry Morgenthau v roce 1944 navrhoval likvidaci německého průmyslu a přeměnu ekonomické struktury Německa z převážně průmyslové na zemědělskou, čímž by se eliminovala jeho ekonomická síla. Zkušenosti předchozího poválečného řešení však ukázaly, že válečné reparace a územní zisky vedou k rivalitě mezi národy a není tak zajištěno neopakování válečných tragédií.
- marxismus-leninismus tvoří druhý přístup, který je založen na kritice kapitalismu jakožto hlavního viníka všeho špatného, co se ve světě děje, včetně obou světových válek. V podstatě vychází z úvah Karla Marxe, jenž se domníval, že kapitalismus je pouze vývojovým stupněm, který zanikne a bude nahrazen lepším systémem, komunismem.
- třetí skupina viděla příčinu válečných tragédií v Evropě v destruktivním nacionalismu, jenž bude zapotřebí co nejvíce „obrousit“. Jako nástroj tohoto obrousování nabídli těsnější integraci všech evropských národů.

Na základě historických souvislostí je obecně známým faktem, že se prosadily poslední dva jmenované přístupy. Zatímco prvně uvedený je spojován s regionem střední a východní Evropy pod dominancí Sovětského svazu, posledně jmenovaný přístup byl charakteristický pro západní Evropu, pro niž byl druhý přístup neakceptovatelný a dokonce působil jako spojovací článek zejména ve vojenské integraci.

Poválečný vývoj v Evropě byl signifikantně ovlivněn taktéž rivalitou mezi Spojenými státy a Sovětským svazem – obě velmoci si rozdělily Evropu ještě během druhé světové války na své sféry vlivu, ve kterých se snažily prosazovat své zájmy a svou vůdčí úlohu.

Bezprostředně po ukončení války však bylo k integračním snahám daleko, neboť státy se potýkaly s problémy obnovování státní správy a fungování ekonomiky, anebo byly navíc ještě pod správou spojeneckých vojsk a Sovětského svazu (Německo a Rakousko). Zatímco západoevropské země řešily celou řadu problémů spojených s kritickou situací v oblasti zabezpečení základních životních potřeb pro své občany, ve východní Evropě se události vyvíjely mnohem rychleji. Sovětský svaz tlačil na ideologicky spřízněné politické strany v těchto zemích, tedy komunistické, aby převzaly moc, čímž by je definitivně dostal do své sféry vlivu. Některé státy dokonce obsadil a zařadil do systému svazových republik (Estonsko, Litva a Lotyšsko). Komunistické strany sílily nejen v těchto zemích, ale i v zemích západní Evropy (zejména v Itálii a Francii) či v Jugoslávii nebo Řecku. Tato skutečnost vyvolala především u Spojených států obavu v podobě dalšího možného rozšiřování komunismu v Evropě. Tím, že Spojené státy a Velká Británie kategoricky odmítaly sovětskou vizi světa, byl další osud Evropy v podstatě předurčen v tzv. „studenu válku“.

Již v roce 1947 došli Američané a Britové k závěru, že ekonomicky silné Německo bude základním stavebním kamenem pro zachování demokracie v západní Evropě, a proto nejprve spojili své zóny v tzv. Bizonii (v roce 1948 se přidala i francouzská zóna a vznikla tzv. Trizonia). Tento krok vyvolal reakci Sovětského svazu, jenž se snažil nejprve o ztížení cestování a následně i obchodu mezi Berlínem a Trizonií, což vyvrcholilo až v blokádu, překonanou pomocí známého leteckého mostu.

V květnu roku 1949 vznikla na území pod okupační správou Francie, Británie a USA Spolková republika Německo a tento okamžik výrazně ovlivnil poválečné dějiny. K postupnému prosazování západoevropské integrace přispělo několik aspektů:

- Francouzi spatřovali v integraci s Německem šanci určité protiváhy vůči tehdy dominantnímu vlivu Británie a USA.
- Británie a USA v souladu s Trumanovou doktrínou vkládaly do západoevropské integrace naděje budoucí nejlepší možné obrany proti rozpínání komunismu.
- Samotné Německo vidělo v integraci příležitost zbavit se „nálepky“ válečného agresora.
- Demokratické strany v Itálii viděly v integraci příležitost ideologické protiváhy vůči komunistickým stranám, jež měly v poválečné Itálii silný vliv a definitivně tak uzavřít nepříliš slavnou kapitolu fašistického režimu.

Pro další rozvíjení hospodářské a politické spolupráce v Evropě byl klíčový Marshallův plán a vznik Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (Organization for European Economic Cooperation, OEEC).

Marshallův plán vznikl jako reakce na neutěšenou ekonomickou situaci v Evropě a silící hrozbu převzetí moci komunisty nejen ve východní Evropě. Tehdejší americký ministr zahraničí George Marshall v červnu roku 1947 nabídl všem evropským zemím finanční pomoc, připojili-li se k jeho plánu poválečné obnovy. Tento krok je zdůvodňován strategickým zájmem Spojených států mít v Evropě raději spolehlivé partnery, kteří mezi sebou spolupracují než těžko předvídatelné soupeře. Pro přijetí do programu byly stanoveny dvě podmínky:

- účastnické země se musely připravit na společný program obnovy
- účastnické země musely souhlasit s výší celkové vyčleněné finanční pomoci a jejich individuálního podílu na tomto balíku.

V podstatě můžeme označit tyto podmínky jako signál evropským zemím, že je zapotřebí se v určité formě integrovat, pokud chtějí získat pomoc Spojených států. V roce 1947 byla za tímto účelem svolána konference v Paříži, jejímž hlavním bodem byla diskuse ohledně podpisu programu společné obnovy. Důležitým okamžikem bylo založení Komise pro evropskou hospodářskou spolupráci (Committee of European Economic Cooperation, CEEC), již bylo určeno navrhnout zásady programu obnovy. Marshallův plán byl schválen vládou Spojených států v dubnu roku 1948. Během trvání programu měly Spojené státy poskytnout 15 miliard dolarů (z toho největšími příjemci pomoci byli Británie s 23 %, Francie s 20 % a západní zóna okupovaného Německa s 10 %). Předmětem následné diskuse se stala otázka založení stálé organizace, jež by měla za úkol podporovat vzájemné spolupráce mezi participujícími zeměmi. V této souvislosti byly patrné dva názorové proudy – (i) britský přístup, který zdůrazňoval vznik organizace, jež bude mít pravomoci právě takové, jež jsou zapotřebí k naplnění amerických podmínek spolupráce (tzv. minimalistická verze), kdežto (ii) francouzský přístup zdůrazňoval potřebu širších pravomocí. Nakonec zvítězil na základě dozvuků britského vítězství ve 2. světové válce, kdy Británie patřila mezi mocnosti vyjednávající budoucí světový mír na Jaltské konferenci a tehdejší koloniální velmoc s velkým světovým vlivem, minimalistický přístup. Vznikla tak Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci. Již při vzniku této organizace se ale projevila odvěká rivalita mezi Británií a Skandinávskými zeměmi na straně jedné a Francií s ostatními zeměmi kontinentální Evropy na straně druhé. V dalším vývoji západoevropské integrace měla tato okolnost fundamentální význam – zapříčinila rozdělení integračních snah do dvou směrů. První směr představovalo Evropské společenství uhlí a oceli, Evropské hospodářské společenství a Evropské společenství pro atomovou energii, jež společně reprezentovaly supranacionální přístup, kdežto konkurenční Evropské sdružení volného obchodu představovalo funkcionální pojetí integrace.

2.1.2 EVROPSKÉ SPOLEČENSTVÍ UHLÍ A OCELI

Ještě v době okupačních zón v západním Německu vznikl v roce 1949 Mezinárodní úřad pro rúrnou oblast (International Ruhr Authority), jehož hlavním cílem bylo kontrolovat produkci a distribuci uhlí, koksu a oceli v této oblasti tak, aby byl německý těžký průmysl pod řádnou kontrolou. Poměrně brzy se německá ekonomika a zejména průmysl začaly opět stavět na nohy a v důsledku toho se začalo Německo domáhat i větší nezávislosti. To samozřejmě vyvolalo obavy u Spojenců, kteří museli čelit dvěma výzvám - na jedné straně jak usměrnit rozvoj silného německého průmyslu, který by mohl vytvořit odolný a silný štít proti případnému nenadálému útoku ze strany východního bloku a na druhé straně zde existovalo riziko, že ekonomicky silné Německo může destabilizovat úsilí o mír a bezpečnost v západní Evropě.

Řešení těchto dvou konfliktních výzev spočívalo v tzv. Schumanově deklaraci, jejímž obsahem bylo vytvoření organizace dohlížející a koordinující uhelný a ocelářský průmysl. Nápad vycházel z tehdejší zprávy Ekonomické komise pro Evropu Organizace spojených

národů. Ta upozorňovala na to, že národní investiční plány v sektoru těžby a uhlí jsou vyšší, než kolik by odpovídaly poptávce, což by mohlo v konečném důsledku vyústit v nadprodukcii. Jean Monnet, tehdejší vyšší úředník francouzské vlády v oblasti plánování, využil tuto zprávu jako podklad pro svůj návrh. V učebnicích evropské integrace jsou za otce zakladatele považováni právě Jean Monnet společně s Robertem Schumanem. Jean Monnet je pak označován za „mozek“ celého návrhu a Robert Schuman je praktickým realizátorem těchto snah – jako tehdejší francouzský ministr zahraničních věcí převzal za tento návrh politickou odpovědnost.

Schumanova deklarace byla podepsána 9. 5. 1950 (proto se právě tohoto dne každého roku slaví tzv. Den Evropy). Na hlubší integraci bylo v této době, tedy 5 let po skončení války, zatím příliš brzy a jak Monnet, tak Schuman byli v této otázce realisté. Proto se integrace zaměřila jen na jeden sektor ekonomiky – těžbu uhlí a výrobu oceli. Přijít na to, proč tomu tak tehdy bylo, není po krátké úvaze příliš těžké – jak uvádí Jones (2001), tento sektor byl klíčový pro zbrojařský průmysl a tím, že se bude integrovat, navíc že vzniklou společné, nadnárodní orgány, bude sice válka mezi Francií a Německem teoreticky možná, ale v praxi materiálně téměř neproveditelná. Jednalo se o integraci sektorového typu, jež kombinovala prvky mezivládní a nadstátní formy integrace. Vznik Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO) je třeba vidět ve dvou rovinách – národní a širší, evropské. Každá ze šesti zakládajících zemí spatřovala v integraci možnost prosazení svých národních zájmů:

- Francie se obávala, že bez této integrace nebude schopna konkurovat německé výrobě;
- integrace umožňovala Francii hrát i dominantní roli v evropském integračním procesu;
- spolkový kancléř Německa Konrád Adenauer viděl v této integraci šanci k opětovnému respektování Německa jako mírutvorné a bezpečné země a z čistě ekonomického hlediska společný trh představoval velkou příležitost pro německé ocelářské výrobky;
- země Beneluxu zase uvítaly integraci jako účinnější páku pro rozvoj hospodářských politik v tomto sektoru, jež by bez ní nenastaly.

Samotný podpis smlouvy o založení ESUO, tzv. Pařížské smlouvy se uskutečnil v dubnu roku 1951 a Smlouva vešla v platnost o rok později, přičemž doba její platnosti byla omezena 50. lety, tj. její platnost vypršela v roce 2002, závazky z ní plynoucí však byly převedeny pod Evropské společenství.

Bylo tak vytvořeno Společenství, nadané mezinárodně právní subjektivitou s autonomně fungujícími institucemi a orgány, na které zakládající členské státy přenesly část svých suverénních práv, čímž vzniklo právo Společenství, kdy akty přijaté orgány Společenství v souladu se Smlouvou o ESUO nabývají platnost na celém území účastnických zemí a zavazují k jejich plnění všechny příslušné hospodářské subjekty.

Zkušenosti s fungováním ESUO byly následovné:

- Podařilo se vybudovat společný trh s uhlím a ocelí, což umožnilo rozvoj obchodu, snížení výrobních nákladů a dosažení cenové stability.
- Nepodařilo se vybudovat společnou energetickou politiku, ani jednotný energetický trh.

- V ocelářském a uhelném průmyslu se vliv Montánní unie projevil v celkovém růstu výroby a rozvoji investic.
- Bez existence unie by měly uhelná krize i stagnace v ocelářském průmyslu v druhé polovině padesátých let mnohem větší dopady na hospodářství jednotlivých členských zemí, nemluvě o značných dopadech sociálních.
- Nepodařilo se vybudovat účinný mechanismus zavádějící cla a kvóty proti zahraničnímu dumpingu či stanovující minimální ceny v době krize trhu.
- Velká očekávání ze stran členských států, převažování národních zájmů nad nadnárodními zájmy prezentované Montánní unií.
- Podstatného úspěchu dosáhla Montánní unie v sociální oblasti (rekvalifikační programy, zlepšení bezpečnost práce a pracovní podmínky dělníků v těžebním a ocelářském průmyslu).

Montánní unii se nepodařilo zcela přesvědčit evropskou veřejnost o výhodách nadnárodní organizace, nepřesvědčila zájmové skupiny v uhelném a ocelářském průmyslu, nepodařilo se jí také vytvořit jednoznačnou a fungující autoritu nad národními vládami a parlamenty. Zkušenost s činností Montánní unie byla využita při vypracovávání koncepce Evropského hospodářského společenství.

2.1.3 EVROPSKÉ OBRANNÉ SPOLEČENSTVÍ

Ve stejné době kdy vzniklo ESUO, probíhala i Korejská válka, jež zvyšovala obavy z možného rozšíření konfliktu mezi oběma angažovanými nepřátelskými stranami, tj. komunistickým a kapitalistickým blokem. V implikaci na politický vývoj v tehdejší Evropě to znamenalo možnost eskalace konfliktu i na evropském kontinentu. USA proto tlačily na své spojence, aby zvýšili obranné úsilí, které mělo posílit opětovné vyzbrojení Západního Německa. Jestliže tyto požadavky přišly jen 5 let po skončení války, bylo jejich logickým vyústěním odpor západoevropských zemí. Proto francouzský ministerský předseda René Pleven předstoupil v říjnu roku 1950 s plánem vytvoření Evropského obranného společenství, EOS (European Defence Community, EDC). EOS mělo integrovat vojenské síly všech členských zemí NATO, včetně Západního Německa a ministra obrany některé západoevropské země mělo zmocňovat velením nad těmito složkami. Smlouva o založení EOS byla podepsána v květnu 1952, avšak neprošla ratifikačním procesem ve francouzském parlamentu. Celý projekt ztroskotat zejména na těchto důvodech:

- členské státy měly uplatňovat společnou obrannou politiku, ale ta nebyla doprovázena společnou zahraniční politikou;
- Francie v této době soustředila velké množství svých vojenských jednotek do oblasti Indočíny, kde usilovala o udržení svých koloniálních území. Za těchto okolností by se společná evropská armáda skládala z převážně německých vojáků, což bylo v té době pro Francii nepřijatelné.

Další snahou v západoevropské politické spolupráci byla diskuze ohledně založení Evropského politického společenství, EPS (European Political Community, EPC). Cílem bylo

zaplnit mezeru v politické oblasti, jež jaksi v rámci ESUO chyběla. Konečná podoba smlouvy byla vyjednána v roce 1953. Podobně jako tomu bylo u EOS, i v tomto případě tyto snahy „potopil“ francouzský parlament (přitom ve čtyřech parlamentech již byla smlouva ratifikována), který ji odmítl ratifikovat. Mezi důvody odmítnutí patřily supranacionální povaha integrace, znovuvyzbrojení Západního Německa a absence Británie.

Jedinou formou vojenské integrace tak představovala málo významná Západní unie. Signatáři této obranné aliance byly Velká Británie, Francie a země Beneluxu. Pakt zavazoval členy ke spolupráci ve sféře sociální, ekonomické, kulturní a především vojenské. Jelikož však byly obavy z Německa rychle zastíněny nebezpečím expanze komunismu, došlo o rok později k zahájení jednání o vytvoření velké aliance s účastí USA. Bruselský pakt byl brzy po svém založení rozšířen o Itálii a západní Německo a transformován v Západoevropskou unii (ZEU – 1954). V důsledku zostření rozporů mezi členy Západoevropské unie a růstem významu jiných organizací západoevropské integrace, zejména EHS, činnost Západoevropské unie na přelomu 60. - 70. let zeslábla a stala se pouze formální. Obranu západní Evropy plně převzalo NATO, které svou teritoriální strukturou členských zemí patří mezi mezikontinentální integrace, navíc pod dominantní pozicí Spojených států. V této souvislosti je zapotřebí zmínit vstup Západního Německa do NATO v roce 1955, jež vyvolal odvetnou reakci východního bloku – vznik Varšavské smlouvy jakožto vojenské protiváhy NATO.

2.1.4 EVROPSKÉ HOSPODÁŘSKÉ SPOLEČENSTVÍ

Z dosavadních západoevropských integračních snah bylo zřejmé, že integrace v politické rovině je reálná pouze v dlouhém časovém období. Ač sektor těžby uhlí a výroby byl rozhodujícím segmentem zbrojařského průmyslu a jeho integrace výrazně snížila hrozbu opakování války, přeci jen bylo zapotřebí hledat další oblasti, ve kterých by se mohly členské státy dále integrovat. Po neúspěších s politickou či vojenskou integrací zbývala už jen ekonomická oblast, jež byla z krátkodobého či střednědobého hlediska reálně integrovatelná. K prohloubení integrace v této oblasti přispěly mimo jiné i zkušenost zemí Beneluxu, jehož členské země navrhly svým partnerům z ESUO rozšíření integrace na oblasti úzce spojených s těžbou uhlí a výrobou oceli – dopravu a energii. Ministři zahraničních věcí členských zemí ESUO se sešli k projednání tohoto návrhu na konferenci v italské Mesině (červen 1955). K jednacímu stolu byla přizvána i Británie, která ale záhy opustila diskuzi z důvodu rozdílnému přístupu k pojetí integrace.

Během jednání se vyrojila celá řada problémů:

- Francie se obávala dopadů otevření svého trhu na domácí zpracovatelský průmysl (německý průmysl byl konkurenceschopnější);
- nejednotné pojetí celní politiky (Francie silně protekcionistická země, zatímco např. Nizozemí tradiční země nakloněná volnému obchodu);
- problematika kolonií – v této době patřila většina zúčastněných zemí mezi významné koloniální země, se kterými udržovaly specifické politické a obchodní vztahy, což by ekonomická integrace výrazně narušila;

- sektor atomové energie – snaha Francie omezit vliv USA, od počátku bylo zřejmé, že atomová energie bude oblastí sektorové integrace, což bylo dáno obavou, že tradiční surovinové zdroje jako je např. černé uhlí budou v budoucnu vyčerpány.

Jednání vyvrcholila podpisem dvou smluv v roce 1957 nesoucí přídomek Římské smlouvy – Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství, EHS (European Economic Community, EEC) a Evropského společenství pro atomovou energii (European Atomic Energy Community, EURATOM). Smlouvy byly poměrně rychle ratifikovány národními parlamenty a vešly v platnost v roce 1958.

Obsahová náplň Smlouvy o vytvoření EHS předpokládala vznik celní unie (do roku 1970), se souběžným uvolňováním pohybu výrobních faktorů mezi členskými zeměmi, které se označuje v ekonomické terminologii jako společný trh. Současně vznikly i společné politiky, jejichž realizaci přenesly členské země na společné orgány buďto mezivládního charakteru (Rada ministrů), nebo supranacionálního charakteru (Komise). Kromě těchto institucí vznikla i celá řada dalších, jako je Evropská investiční banka, Evropský sociální fond apod. V mnoha oblastech si členské státy ponechaly buď úplnou suverenitu, anebo v rámci integrace docházelo pouze ke koordinaci jednotlivých národních přístupů k dané problematice.

Smlouva o vytvoření Evropského hospodářského společenství (EHS) byla uzavřena na neomezenou dobu. Obsahuje 248 článků a 15 příloh (seznamy, protokoly aj.). Je nejvýznamnější integrační smlouvou uzavřenou v západní Evropě. Základní cíle Evropského hospodářského společenství (EHS) vytyčené v Římské smlouvě, mají všeobecný charakter.

Obsahovaly zejména:

- rozhodnutí položit základy stále užšího spojení mezi evropskými národy,
- zabezpečit společnou akcí hospodářský a sociální pokrok svých zemí odstraněním překážek, které rozdělují Evropu,
- neustálé zlepšování životních a pracovních podmínek svých národů,
- zajistit harmonický vývoj zmenšováním rozdílů mezi jednotlivými oblastmi a odstraněním zaostávání oblastí s horšími podmínkami,
- odstranění existujících překážek, které vyžadují sladěné akce zaměřené k zajištění trvalého rozvoje, vyrovnaného obchodu a čestné soutěže a další.

Pokud se zaměříme na ekonomické aspekty Evropského hospodářského společenství, potom mezi nejdůležitější opatření lze řadit:

- odstranění celních poplatků a kvantitativních omezení při dovozu a vývozu mezi členskými státy,
- zavedení společného celního sazebníku a společné obchodní politiky vůči třetím státům,
- zrušení překážek volného pohybu osob, služeb a kapitálu mezi členskými státy,
- zavedení společné politiky v oblasti zemědělství, dopravy a zahraničního obchodu,
- zavedení systému, který zaručí, že na společném trhu nebude narušována soutěž,

- koordinování hospodářské politiky členských států a udržování rovnováhy jejich platebních bilancí,
- sbližování vnitrostátních právních řádů nutné pro fungování společného trhu,
- vytvoření Evropského sociálního fondu, vytvoření Evropské investiční banky,
- přidružení zámořských zemí a řízení s cílem zvýšit výměnu zboží s nimi a vyvíjet společné úsilí k jejich hospodářskému rozvoji.

Z pohledu teorie ekonomické integrace bylo EHS založeno na celní unii pokrývající veškerý obchod členských států. K zajištění svobodné a rovné konkurence v rámci Společenství se zaváděla společná pravidla a politika týkající se kartelů a monopolů, dumpingu, státních subvencí, daňové politiky a přizpůsobení legislativy jednotlivých členských států. V oblasti ekonomické politiky se členské země zavázaly harmonizovat svou obecnou hospodářskou, měnovou a zahraničně obchodní politiku.

Smlouva o EHS také odrážela kompromisy vyllynuvší z přirozeně nekonzistentních zájmů členských států. Francie si v obavách z nedostatečné konkurenceschopnosti vlastní ekonomiky vynutila možnost ponechat po omezenou dobu ochranná opatření, pokud hrozila újma určitému odvětví, příp. celému národnímu hospodářství. Oblastí rozporů byl i harmonogram ustavení celní unie a konečná úroveň společného celního tarifu pro jednotlivé druhy zboží; na jednom pólu stála Francie se svou silně ochranářskou politikou, na druhém pak Nizozemí s tradičně liberální politikou volného obchodu. Zemědělství bylo zahrnuto do společného trhu a bylo rozhodnuto o vypracování společné zemědělské politiky. Rozdíly mezi národními systémy podpory zemědělské výroby však byly tak velké, že rozhodnutí o konkrétních nástrojích této politiky bylo odloženo na pozdější dobu. Přechodné období, během něhož měla být přijata veškerá opatření nutná k ustavení společného trhu, bylo stanoveno na dvanáct let.

Orgány EHS byly modelovány dle vzoru ESUO a měly obdobnou strukturu jako orgány Euratomu. Vznikla Rada ministrů a Komise, přičemž Shromáždění a Soudní dvůr byly společné pro všechna tři společenství.

2.1.5 EVROPSKÉ SPOLEČENSTVÍ PRO ATOMOVOU ENERGIÍ

Sektorová integrace v podobě Evropského společenství pro atomovou energii (ESAE, EURATOM) byla vytvořena členskými státy ESUO, resp. EHS tzv. druhou Římskou smlouvou. Smlouva o vytvoření Evropského společenství pro atomovou energii (Euratom) byla uzavřena na neomezenou dobu. Obsahuje 225 článků, přílohu o prvním pětiletém výzkumném programu Společenství a tři seznamy nukleárních a ostatních materiálů a výrobků. Smlouva si kladla za cíl přispět vytvořením potřebných podmínek k rychlému vybudování společného trhu v oblasti nukleární energie a rozvoji jaderného průmyslu, ke zvýšení životní úrovně v členských státech a k rozšíření obchodu s ostatními zeměmi.

Integrace měla podněcovat výzkum mírového využití nukleární energie, pomoci překonat náskok USA, Británie a SSSR. Euratom zahrnoval koordinaci výzkumu atomové energie;

podporu výstavby atomových elektráren; stanovení jednotných norem pro ochranu zdraví obyvatelstva a pracovníků; péči o zásobování všech uživatelů ve Společenství rudami

a jadernými palivy; podporu volného toku informací a volného pohybu pracovníků; vytvoření společného trhu materiálů a zvláštních zařízení; kontrolu využívání nukleárních materiálů pouze k mírovým účelům; navazování styků s třetími zeměmi a mezinárodními organizacemi za účelem pokroku v mírovém využívání atomové energie. Kontrola Euratomu nezahrnuje nukleární materiály určené pro vojenské účely. V prvním desetiletí se tyto záměry realizovaly na základě dvou pětiletých plánů, později prostřednictvím jednoletých programů.

Podobně jako v případě EHS, Euratom disponoval vlastní Komisí a Radou ministrů, mimoto ještě sdílel Shromáždění a Soudní dvůr s ostatními organizacemi (ESUO a EHS).

2.2 Vývoj v 60. a 70. letech

Vytvořením tří integračních seskupení týmiž členskými státy vznikl stav, kdy se integrační aktivity těchto států řídily třemi různými smlouvami (a tedy i rozdílnými pravidly, předpisy, směrnicemi atd.). Navíc v jejich čele stály orgány, které zčásti byly autonomní, zčásti společné pro všechna tři seskupení. Tento stav podvazoval operativnost řízení celého integračního procesu a snižoval efektivitu rozhodování, nehledě na neúměrně vysoké finanční náklady na provoz paralelně působících institucí a orgánů.

Zásadního (i když neúplného) řešení v tomto směru bylo dosaženo podepsáním tzv. **Slučovací smlouvy**, tj. Smlouvy o ustavení jednotné Rady a jednotné Komise evropských společenství, z 8. 4. 1965, která vstoupila v platnost 1. 7. 1967. Podstatou této smlouvy je zjednodušení rozhodovacího procesu, kdy zaniká Vysoký úřad ESUO a jednotlivé Komise se slučující do jedné Komise a to samé se týkalo i Rad ministrů. Shromáždění a Soudní dvůr byly společné již od vzniku EHS a Euratomu. Současně je od té doby je pro všechny tři integrační organizace používáno společné označení „Evropská společenství“ (ES), které vytvořilo základy pro pozdější vznik Evropské unie. Nutno však podotknout, že platnost všech tří zakládajících smluv však byla zachována (jejich smlouvy sjednoceny nebyly).

Dalším tématem, které formovalo vztahy uvnitř EHS v 60. letech, byla otázka rozšíření. Británie se v roce 1961 pokusila oživit myšlenku evropské oblasti volného obchodu - tentokrát mezi EHS a ESVO. Opět se však setkala s odmítnutím ze strany Komise. Britská vláda se proto rozhodla požádat o členství v EHS. Vedly ji k tomu zejména politické důvody, neboť EHS bylo stále více vnímáno jako základ nové politické entity, zatímco Británie ztrácela schopnost provozovat samostatnou zahraniční politiku. USA, nejbližší spojenec, též dávaly najevo, že by přivítaly, kdyby Británie vstoupila do EHS.

Jednání o přistoupení byla zahájena v říjnu 1961. Trvalo ale více než jedenáct let, než se Británie stala členem EHS. Rozhodující přitom bylo, zda vpustit do EHS dalšího silného členu, který by narušil stávající rozložení sil. Státy Beneluxu a Itálie jednoznačně podporovaly rozšíření EHS, neboť znamenalo zmírnění dominantního vlivu Francie, která měla možnost politickými prostředky ovlivňovat jednání Německa dosud oslabeného řadou mezinárodně

právních a politických omezení. Velká Británie ani další státy do EHS v 60. letech vpuštěny nebyly. Francouzské veto přistoupení Británie zaznělo počátkem roku 1963 a znovu pak na podzim 1967. Až odchod prezidenta de Gaulla otevřel cestu rozšíření. Británie, Dánsko a Irsko se staly členy EHS v roce 1973 a došla tak k **prvnímu rozšíření** (členskou zemí se mělo stát i Norsko, ale občané v referendu vstup své země do Evropských společenství zamítli).

Mezi hlavní třecí plochy uvnitř Společenství patřily zejména postoj Francie k otázce rozšíření o Velkou Británii a způsob financování společné zemědělské politiky. Bylo třeba rozhodnout, zda princip vytváření společného zemědělského fondu z dovozních přírážek zůstane trvalým zdrojem rozpočtu. V rozhodování o zdrojích, které byly generovány fungováním společné politiky, pak měl mít podle mínění Komise podporované většinou členských vlád větší váhu Evropský parlament. Francie však odmítla podpořit návrh, který by posiloval pravomoci institucí EHS. Ostatní členové nebyli ochotni se s takovým postupem smířit. Navíc mělo dojít u řady oblastí ke změně hlasování v Radě ministrů z jednomyslného způsobu na způsob kvalifikované většiny. Francie v červenci 1965 oznámila, že se její zástupci nadále nebudou účastnit prací v orgánech Rady a vrátí se pouze za podmínky, že pravomoci institucí EHS nebudou posilovány a Rada ministrů bude nadále rozhodovat jednomyslně (tzv. politika „prázdného křesla“). Zbýlých pět států tyto požadavky odmítlo. Trvalo půl roku, než se podařilo spor ukončit tzv. **lucemburským kompromisem**, dohodou uzavřenou v lednu 1966, která vycházela vstříc francouzským požadavkům. Rozhodnutí o financování společné zemědělské politiky bylo odloženo. Komise měla nadále návrhy, o nichž Rada rozhodovala většinovým hlasováním, předložit nejprve členským vládám a snažit se vyjít vstříc jejich připomínkám. Každý člen Rady pak měl právo odmítnout většinové hlasování v případě, kdy považuje projednávanou předlohu za významnou pro životní zájmy své země. O věci se pak muselo rozhodovat **jednomyslně**. To zcela jednoznačně zpomalilo dynamiku integračního procesu a oslabení tzv. nadnárodního principu rozhodování s přímým dopadem na Komisi, která je jakýmsi zosobněním tohoto způsobu integrace.

Počátek 70. let je spjat s oslabením role Francie ve Společenství (v roce 1969 dokonce rezignoval její prezident de Gaulle) a naopak posílení role Německa, které se stalo nejsilnější ekonomikou Společenství rozšířeného o Velkou Británii, Dánsko a Irsko v roce 1973.

Wernerova zpráva z roku 1970 dokonce navrhovala vytvoření oblasti se společnou měnou, čili měnovou unií, a to do konce roku 1980. Vzhledem k vývoji světové ekonomiky však nakonec nebyl tento plán naplněn. Země Společenství, ale i ostatní země světové ekonomiky, museli čelit hned několika ropným šokům, rozpadu Bretonwoodského měnového systému, což mělo svůj dopad i na vnitřní ekonomickou stabilitu členských zemí Společenství. Ty se po většinu 70. let musely potýkat s vysokou mírou inflace a vysokou mírou nezaměstnanosti. Navíc se začaly projevovat ztráta konkurenceschopnosti a strukturální problémy, jež měly regionální charakter. Místo dalšího prohlubování integračního procesu se museli politici věnovat hospodářské stabilizaci jejich zemí, a proto hovoříme o této etapě jako o tzv. „**euroskleróze**“.

I přes výše uvedené problémy však došlo k jistému posunu v dílčích oblastech. Kromě již zmíněného prvního rozšíření se v roce 1974 formalizovala (zatím bez patřičného

institucionálního uchopení v zakládacích smlouvách) Evropská rada jakožto fórum, na kterém se setkávají nejvyšší političtí představitelé členských zemí Společenství (dle typu demokratického zřízení premiéři nebo prezidenti). Rovněž se začalo uvažovat o přechodu z nepřímé volby poslanců Evropského parlamentu na přímou formu, tak jak ji známe v současnosti, což se poprvé uskutečnilo v roce 1979. Z ambiciózního plánu vytvoření měnové unie se nakonec realizovala pouze jeho jedna část, a to Evropský měnový systém, který sehrál svoji důležitou roli při stabilizaci měnových kurzů členských zemí.

2.3 Vývoj v 80. letech

Zbrzdění dynamiky integračního procesu vyplývalo do velké míry z hospodářských obtíží, se kterými se potýkaly všechny členské státy. Vážnějším problémem však bylo, že chyběla shoda o charakteru vývoje vzájemného vztahu mezi principem nadnárodním (nestátním) a mezistátním, na němž bylo společenství budováno. Proto se Společenství spíše zaměřilo na rozšiřování o další země. V roce 1981 proběhlo již druhé rozšíření, kdy přistupuje Řecko. Třetí vlna rozšíření proběhla v roce 1986 vstupem Španělska a Portugalska.

Vlastní integrační proces ochromen stálým narůstáním nacionalismu a obnovováním protekcionistických praktik, mnoha kolizemi a rozpory mezi členskými státy, které vedly i ke vzniku několika krizí. To stále výrazněji signalizovalo nutnost přejít od procesu rozšiřování integrace opět k jejímu prohlubování, a to zásadním způsobem. V červnu 1985 Rada schvaluje dokument „*Bílá kniha. Opatření k uskutečnění vnitřního trhu EHS*“, který zpracovala Komise pro Evropskou radu. Tento dokument představuje komplexní program, jehož náplň vedla Společenství k zásadnímu prohloubení dosavadního integračního procesu, k vytváření skutečného *jednotného vnitřního trhu*, tj. trhu bez vnitřních hranic, který podle přijatého harmonogramu měl být - alespoň v zásadě - dovršen do konce roku 1992.

Byť již v zakládací smlouvě bylo uvedeno, že bude vytvořen společný trh, v praxi členské země využívaly celé řady nástrojů, kterými mohly efektivně zabraňovat volnému pohybu zboží, osob, služeb a kapitálu. Jednalo se nejrůznější formy bariér, mezi které patřily zejména *věcné, technické či daňové překážky*.

Jako *věcné* (či fyzické) *překážky* byly označeny všechny překážky, se kterými se setkávají hospodářské subjekty či občané na hranicích jednotlivých států. Jsou to různé vstupní či výstupní kontroly, prohlídky, předkládání pasů a další požadavky, které je zatěžují různými hraničními formalitami, poplatky a časovým prodlením, které zvyšují náklady států i podnikatelů.

Obtížnost likvidace tzv. *technických překážek* však je daleko vyšší. Tyto překážky spočívají především v rozdílnostech norem – technických, zdravotních, hygienických, bezpečnostních, ekologických. Národní normy a předpisy se často stávají nástrojem pro ochranu vlastních producentů na domácím trhu a narušují tak průběh soutěže. Jejich odstranění není dnes ještě možné cestou úplného sjednocení národních normativů. Proto byla přijata koncepce, podle které se uznává, že cíle národních zákonodárství jsou v zásadě rovnocenné a je proto třeba

dosáhnout vzájemného uznávání národních norem a úprav (aniž by se tím ovšem ES zříkala vypracování společných "evropských norem"). Řešení stejného typu bylo nalezeno i pro umožnění volného pohybu osob, které hodlají v jiné členské zemi vykonávat určitá povolání. Dříve uplatňovaná omezení, která vyplývají z jistých nerovnocenností pracovní výchovy a nesrovnatelností závěrečných vysvědčení a diplomů, se nyní dají překlenout vzájemným uznáváním kvalifikací a vzdělání. Některé výjimky zůstávají, kdy se státům ponechává v určitých oborech možnost přezkoumat kvalifikační úroveň žadatele z jiného členského státu, například v lékařství apod.

Odstranění **fiskálních překážek**, které bránily vytváření jednotného vnitřního trhu, spočívalo v odstraňování "daňových hranic" mezi členskými státy, které jsou dány velmi rozdílnými mírami zdanění, zejména u nepřímých daní (DPH a spotřební daně). Tyto diference se mj. promítají do spotřebitelských cen a mění tak konkurenční podmínky na jednotlivých národních trzích. Bílá kniha předpokládala, že členské státy odstraní překážky všeho druhu, zharmonizují pravidla, sjednotí právní předpisy a daňové struktury, rozšíří spolupráci v monetární oblasti a učiní potřebná podpůrná opatření k dosažení spolupráce evropských podniků.

Právní kodifikace programu Bílé knihy byla provedena teprve přijetím **Jednotným evropským aktem (JEA)**, který byl podepsán 17. 2. 1986 v Lucembursku, a pak definitivně 28. 2. 1986 v Haagu, a který vstoupil, po ratifikaci všemi členskými státy ES, v platnost 1. 7. 1987. Jedná se o první velkou revizi původních zakládacích smluv. JEA spojoval řešení dvou zásadních problémů, před nimiž ES stála - členské státy se zavázaly do počátku roku 1993 odstranit zbývající překážky, které dosud bránily volnému pohybu zboží, kapitálu a osob mezi členy společenství, a o konkrétních rozhodnutích měla Rada ministrů rozhodovat na základě kvalifikované většiny. JEA posílil legislativní pravomoci EP zavedením **procedury spolupráce**, která nutila Radu k větším ohledům na stanovisko EP, a **procedurou souhlasu** v oblasti schvalování mezinárodních smluv. JEA otevíral cestu pro budoucí smlouvu o Evropské unii.

K dosažení žádoucího stavu však stále něco chybí – stále existuje řada odlišností v účetních standardech, příliš rozdílné daňové systémy, odlišnosti v sociálním zabezpečení obyvatelstva, překážky v zahraničních platbách v rámci vztahů mezi odběrateli a dodavateli, v systému udělování státních zakázek aj. I přesto lze považovat JEA za významný pokrok ve vývoji integračního procesu v západní Evropě a vytvořilo podmínky pro přechod k další etapě západoevropské integrace.

Z pohledu počtu členských zemí je nutné dodat, že tehdejší Evropská společenství se rozšířila o další tři nové členské země – v roce 1981 přistoupilo Řecko a v roce 1986 Španělsko a Portugalsko. Jelikož se jednalo o země, které byly jednak hospodářsky zaostalejší než zakladatelské země, jednak byly poznamenány dlouhou etapou vojenské diktatury, nebylo jejich začlenění do struktur Evropských společenství a ekonomiky vůbec jednoduché. Zároveň znamenal vstup těchto zemí zvýšenou finanční zátěž pro ekonomicky vyspělejší šestici zakladatelských zemí.

2.4 Vývoj v 90. letech

Další vývoj západoevropské integrace byl ovlivněn zejména vnitřními faktory, jako je další prohlubování integračního procesu, což vyústilo ve vznik Evropské unie a společné měny euro. Při pohledu na vnější faktory, které měly zásadní vliv na další směřování integrace, je důležité zmínit rozpad socialistického bloku odstartovaný společensko-politickými změnami v roce 1989, které přinesly faktický rozpad celého východního bloku. To přinášelo mezi politiky a obyvatelstvem v západní Evropě na jedné straně obrovské nadšení (došlo ke zrušení tzv. železné opony), jednak i obavy z dalšího vývoje v těchto zemích, které byly jak po politické stránce, tak i té ekonomické na zcela jiné úrovni, nutno podotknout že na kvalitativně nižší úrovni.

První pokusy o přechod k politické integraci uvnitř Evropských společenství, zejména v rámci ekonomické integrace představované Evropským hospodářským společenstvím, lze zaznamenat již na začátku 60. let, zejména v oblasti spolupráce v zahraniční politice a v politice obranné. Avšak teprve v únoru 1984 je Evropským parlamentem přijata tzv. **Spinelliho iniciativa**, která vyústuje v návrh na vytvoření Evropské unie a na některé zásadnější úpravy pravomocí orgánů Společenství, například k posílení práv Evropského parlamentu, přechodu k důslednému většinovému rozhodování Rady a další. Některé úpravy se ukázaly jako neakceptovatelné (např. na přeměnu Evropských společenství na Evropskou unii, nadanou výlučnými pravomocemi Společenství v oblasti ekonomické integrace).

Tato iniciativa se nicméně dočkala své realizace, i když o řadu let později. Stalo se tak přijetím Smlouvy o Evropské unii, podepsané 7. 2. 1992 v Maastrichtu - tzv. **Maastrichtské smlouvy** - která vstoupila v platnost k 1. listopadu 1993. Smlouva odráží jednak do té doby dosažený stav integrovanosti, jednak existenci řady nevyřešených otázek i nevyjasněnosti samotného pojetí politické integrace. To vše pak umožnilo jen jisté, omezené kroky na cestě k politickému sjednocování členských států ES. Tyto kroky, vtělené do Smlouvy o EU (doplňované pozdější Amsterodamskou a Niceskou smlouvou), spočívaly především:

- v zavedení občanství Unie, které umožňuje "posilovat ochranu práv a zájmů státních občanů svých členských států",
- v provádění „společné zahraniční a bezpečnostní politiky včetně postupného vymezování společné obranné politiky, která by mohla vést ke společné obraně..." a "prosazovat svou identitu na mezinárodní scéně",
- ve vyhlášení Unie jako prostoru svobody, bezpečnosti a práva, spojeného s volným pohybem osob, kontrolou na vnějších hranicích Unie a opatřeními v oblasti přistěhovalectví, práva azylu a boji proti kriminalitě,
- v přijetí takové koncepce politické a ekonomické integrace, která umožní "pokračovat v procesu vytváření stále užšího svazku mezi národy Evropy" a "zachovávat bohatství Společenství a rozvíjet je".

Smlouvu o Evropské unii lze považovat za významný mezník ve vývoji evropské integrace. Významně prohloubila nejen integrační proces v oblasti hospodářské, kdy definovala nový cíl v podobě vytvoření hospodářské a měnové unie, ale také jej doplnila o spolupráci v oblasti

politické a bezpečnostní. Evropská unie tak v sobě spojuje dva různé modely mezinárodní spolupráce.

Evropská unie dle této smlouvy byla založena na tzv. třípilířovém systému, tj.:

1. **pilíř = Evropská společenství** – jedná se o nejstarší a nejsilnější pilíř EU opírající se o původní mezinárodní organizace v podobě ESUO, EHS a EURATOM. Tento pilíř má tzv. supranacionální neboli nadnárodní charakter. To znamená, že členské státy EU delegují na ES/EU část své národní suverenity. V oblastech, které vymezuje Smlouva, jsou pak společné zájmy členských zemí uskutečňovány prostřednictvím orgánů ES/EU. Nejdůležitější z nich jsou Rada, Parlament, Komise a Soudní dvůr EU. Podle Smlouvy může být většina rozhodnutí přijímána tzv. kvalifikovanou většinou – rozhodnutí jsou schválena i tehdy, když několik členských zemí hlasuje proti. Na rozdíl od jiných mezinárodních organizací tak stát může být někdy vázán pravidlem, pro jehož přijetí nehlasoval. Důležitá rozhodnutí však musí být schválena jednomyslně. Hlavním nástrojem k dosažení těchto cílů je vytvoření jednotného vnitřního trhu s takzvanými čtyřmi svobodami – volným pohybem osob, zboží, služeb a kapitálu. S vnitřním trhem úzce souvisí vytváření hospodářské a měnové unie. Od roku 1999 používá dvanáct členských zemí EU společnou měnu euro. Do prvního pilíře dále náleží společné politiky v oblasti zahraničního obchodu, zemědělství, dopravy a patří sem i řada dalších koordinovaných politik. Co se týče legislativních aktů, které jsou v tomto pilíři vydávány, jedná se zejména o nařízení, směrnice a rozhodnutí.
2. **pilíř = Společná zahraniční a bezpečnostní politika (SZBP)** – tento pilíř je založen na tzv. mezivládním principu, což je v praktické rovině znamená, že realizace zahraniční politiky je stále v rukou členských států a zavedením systému SZBP není ani formálně právně, ani fakticky omezena. SZBP tak představuje zcela zvláštní systém spolupráce, jehož základem musí být nepřetržitá výměna informací a názorů doplněná o koordinaci národních postojů, včetně tvorby zásadních stanovisek ke společným rozhodnutím. K tomu dochází na základě konsensu, tj. platí právo veta každého členského státu. Tento pilíř je tak blíže fungování klasické mezinárodní organizace, kde se neuplatňuje princip prosté či kvalifikované většiny. Až do přijetí Smlouvy o Evropské unii byly principy společné politiky v oblasti zahraničních vztahů prakticky uplatňovány jen ve sféře obchodní a v případech poskytování hospodářských a technických pomoci, resp. pomoci humanitárního charakteru, převážně ve směru k rozvojovým zemím a od začátku 90. let i vůči státům střední a východní Evropy. Dřívější výraznější překročení ekonomické dimenze integrace v ES nebylo možno především pro nedostatek politické vůle. Vnější podmínky pro jiný přístup k politické integraci – zejména v oblasti mezinárodních vztahů - se vytvořily teprve po změnách na politické mapě světa a Evropy na přelomu 80. a 90. let (viz výše). Tyto změny vytvořily předpoklady pro úvahy o samostatné (nebo alespoň samostatnější) zahraniční a bezpečnostní politice Evropy a ES v ní. Rozhodujícím vnitřním faktorem pak byla realizace programu jednotného vnitřního trhu. Přejít k zcela volnému pohybu osob uvnitř ES vyvolal akutní potřebu zabývat se celou řadou politických problémů, jako je azylová a imigrační politika států ES, mezistátní spolupráce v oblasti justice a policejních aktivit apod. Nastolením SZBP jde zřejmě

nejen o logický posun od ekonomického programu integrace (a pokroku v integraci, který umožnil i vytyčení ambiciózního programu přechodu k hospodářské a měnové unii) ke sféře politické spolupráce integračního charakteru. Evidentně se v tomto kroku odrazily i některé zcela aktuální evropské problémy, jako například potřeba reagovat na rostoucí konflikty v jihovýchodní a jižní Evropě a dalších oblastech ohrožujících evropskou stabilitu. Svou úlohu sehrála nutnost hledat cesty ke sblížení a spolupráci se sousedními regiony (zeměmi SNS, státy středozemní oblasti), řešit problém vztahů k USA a NATO apod. Bylo třeba vytvořit vhodnější podmínky pro aktivity EU v mezinárodních organizacích i pro mnohá jednání v rámci tzv. transatlantické spolupráce s USA (mimo NATO). A konečně, jde i o trvalou snahu představitelů Unie zvýšit váhu a vliv EU nejen ve světové ekonomice, ale i ve světové politice.

3. **Pilíř = Spolupráce v justici a vnitřních věcech** – tento pilíř byl založen na snaze vytvořit v rámci EU prostor svobody, bezpečnosti a práva a v podstatě se tak jedná o spolupráci soudních a policejních složek členských států EU. V praktické rovině se jednalo zejména o otázky, které souvisejí s volným pohybem osob uvnitř EU po zrušení kontrol na vnitřních hranicích Unie, otázky vízové, azylové a přistěhovalecké politiky, dále soudní spolupráce týkající se volného pohybu osob atd. Obdobně jako v případě 2. pilíře nebylo touto spoluprací v oblasti práva a bezpečnosti však narušováno suverénní postavení členských států a jejich odpovědnost za dodržování zákona a při zajišťování pořádku a vnitřní bezpečnosti, tj. jedná se pilíř, který je založen na tzv. mezivládním principu spolupráce. V současnosti je tento pilíř již plně integrován po první pilíř EU.

Ratifikační proces v letech 1992-93 se však setkal s četnými úskalími, zejm. s odmítnutím smlouvy Dány v prvním referendu v roce 1992 a těsným výsledkem referenda ve Francii v téže roce. Problematická situace nastala i v Německu a Británii. Ukázalo se, že obyvatelé nově vznikající Unie nejsou připraveni na další výrazný posun v integraci. Naplňování cílů, které obsahovala Maastrichtská smlouva, bylo proto nerovnoměrné. Zatímco v oblastech, které souvisely s tradičními oblastmi společných politik, bylo možno sledovat poměrně dynamický rozvoj, v jiných, které patřily např. ke státním monopolům (telekomunikace, energetika aj.), byl naopak vývoj velmi pomalý. Hrozba odmítnutí smlouvy zejména v Dánsku a ve Velké Británii vedla k ústupkům (např. Dánsko a Velká Británie získaly tzv. trvalý opt-out (výjimku) z povinnosti přijmout euro).

Nedlouho po přijetí Maastrichtské smlouvy bylo nutné dořešit celou řadu sporných otázek, na jejichž řešení se členské státy na začátku 90. let nemohly dohodnout. Řešením měla být Amsterdamská smlouva z roku 1997, jež vešla v platnost v roce 1997. Tří-pilířová struktura EU zůstala zachována, oblast upravující pravidla volného pohybu osob byla nicméně převedena do prvního pilíře jako součást podmínek fungování vnitřního trhu. Do rámce EU byly zahrnuty Schengenská dohoda, které mají počátek v 80. letech, kdy se Francie, Německo a státy Beneluxu snažily připravit na negativní dopady otevření jednotného vnitřního trhu.

Počátkem roku 1995 se staly členy EU další tři země: Finsko, Rakousko a Švédsko a ve stejné době počaly podávat žádost o přistoupení i státy střední a východní Evropy, jejichž politická a ekonomická vyzrálость byla nesrovnatelně nižší ve srovnání se stávajícími členskými

zeměmi Evropské unie. Z toho přirozeně vyplynulo definování tzv. **Kodaňských kritérií**, které stanovovaly podmínky pro budoucí vstup těchto zemí do Evropské unie a kterým se věnuje ve zvláštní části této učebnice. Reforma institucí, která by připravila EU na východní rozšíření, však byla nad síly tehdejší EU. Protokol o institucích připojený k Amsterdamské smlouvě naznačoval možnost přistoupení dalších pěti členů, úpravy pro větší počet však vyžadovaly svolání nové mezivládní konference. Agendě rozvoje Evropské unie ve druhé polovině 90. let dominovala poslední etapa přípravy na přijetí jednotné měny, kdy v roce 1999 přijalo prvních jedenáct zemí jednotnou měnu euro (zatím v bezhotovostní podobě), o tři roky později (2002) byly dány do oběhu bankovky a mince jednotné měny.

2.5 Vývoj po roce 2000

Vstup do nového tisíciletí představoval pro Evropskou unii celou řadu výzev, z nichž některé se uskutečnit podařilo, některé se zrealizovat z různých důvodů nepodařilo. V první řadě se jednalo o úsilí dalšího, tentokrát masivnějšího rozšíření směrem na Východ. S ohledem na velký počet přistupujících států bylo nutné dořešit i vnitřní reformu Evropské unie, zejména z pohledu fungování institucí a samotných hospodářských politik (rozpočet Evropské unie a společná zemědělská politika). Za tímto účelem byl přijat v roce 1997 programový dokument AGENDA 2000, jenž vymezoval potřebné reformní kroky, které měla EU učinit, aby byla schopna přijmout nové členy, zejm. reformovat finančně náročné politiky – společnou zemědělskou politiku a regionální politiku. Rozšiřování Evropské unie se sice věnujeme v samostatné kapitole, nicméně v rámci historických souvislostí je nutné zmínit, že v rámci této etapy došlo k finalizaci přístupových procesů, kdy v prosinci 2002 prvních deset kandidátských zemí ukončilo jednání o vstupu do EU. Smlouva o přistoupení byla následně podepsána během zasedání Evropské rady v Aténách v dubnu 2003 a v květnu 2004 do EU vstoupilo 10 nových členských států (Česko, Polsko, Slovensko, Maďarsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Kypr, Malta, Slovinsko). Další dvě země - Bulharsko a Rumunsko je následovaly počátkem roku 2007.

Prvních deset zemí ukončilo jednání v prosinci 2002, smlouvu o přistoupení podepsalo během zasedání Evropské rady v Aténách v dubnu 2003 a do EU vstoupilo v květnu 2004, Bulharsko a Rumunsko je následovaly počátkem roku 2007.

Proces rozšíření o státy střední a východní Evropy byl úzce propojen s procesem institucionální reformy. Závažnost této vazby se projevila v rozhodnutí Evropské rady v Kolíně z jara 1999 o svolání Mezivládní konference ještě předtím, než EU začne přijímat do svých řad další nové členy. Mezivládní konference o institucionální reformě ukončená podpisem **Smlouvy z Nice** počátkem roku 2001 měla připravit EU na východní rozšíření (úprava rozhodovacích pravidel v Radě, rozšíření oblastí rozhodování kvalifikovanou většinou v Radě, omezení budoucího růstu počtu členů Komise aj.). Již koncem téhož roku navíc Evropská rada v Laeken rozhodla o svolání Konventu o budoucnosti Evropské unie.

V Konventu zasedli v březnu 2002 zástupci vlád a parlamentů členských států spolu se členy Evropského parlamentu a Komise EU. Celkově měl Konvent 102 členy. Předsedou Konventu se stal bývalý francouzský prezident Valéry Giscard d'Estaing, Každá členská vyslala po

jednom zástupci vlády a dvou poslancích národních parlamentů. Jednání Konventu se účastnili i zástupci z kandidátských zemí, jejich stanoviska však nemohla narušit konsensus, k němuž jednání směřovalo. Evropský parlament zastupovalo 16 europoslanců a Evropskou komisi 2 komisaři. Mezi 13 pozorovateli seděli 3 zástupci Hospodářského a sociálního výboru, 3 zástupci evropských sociálních partnerů a 6 zástupců Výboru regionů a Evropský ombudsman.

Hlavním úkolem Konventu bylo vypracovat návrh **ústavní smlouvy** (ústavy) EU, případně jiná doporučení pro příští Mezivládní konferenci. Tato ústavní smlouva měla nahradit v té době velmi nepřehledný systém mezinárodních smluv, který se navíc každým přistoupením nové členské země či přijetím nové úpravy měnil. Jinými slovy řečeno, ústava pro Evropu nezaváděla žádné převratné změny, pouze měla nahradit tehdejší dosti roztržitý systém evropského primárního práva. Konvent neměl samostatnou rozhodovací pravomoc, avšak vzhledem ke svému reprezentativnímu složení disponoval vysokou politickou legitimitou. Předsednictvo Konventu schválilo svůj první návrh struktury budoucí evropské ústavní smlouvy na plenárním zasedání v roce 2002. Práce Konventu se završila 10. července 2003 slavnostním podpisem Návrhu smlouvy o ústavě pro Evropu. Kromě výše uvedeného cíle byly dalšími důvody např. vyřešení právní subjektivity EU (tou disponovaly pouze Evropská společenství), přesné vymezení kompetencí EU, sjednocení legislativních procedur, začlenění Listiny základních práv na úroveň primárního práva, úpravu institucionálního rámce s cílem zjednodušit a zefektivnit rozhodovací procesy v EU (stále předsednictví, zavedení funkce ministra zahraničních věcí, omezení počtu členů Komise, změna rozhodovací procedury v Radě apod.

V říjnu 2004 zástupci dvaceti pěti členů již rozšířené EU podepsalo **Smlouvu zřizující ústavu pro Evropu**, ratifikační proces však hned v následujícím roce narazil na kritickou překážku, když obyvatelé Francie a Nizozemí Ústavní smlouvu v referendu odmítly. Nutno podotknout, že zrovna v těchto zemích se problémy neočekávaly. Mezi země, kde se očekávalo odmítnutí, patřily spíše Velká Británie, Česko nebo Polsko. Na základě tohoto relativně překvapivého vývoje byl ratifikační proces zastaven a hledalo se řešení, jak se z této nepříjemné situace dostat. To trvalo přibližně dva roky a během německého předsednictví se podařilo najít řešení v podobě přijetí Berlínské deklarace - byla opuštěna ústavní koncepce, která spočívala ve zrušení všech stávajících Smluv a jejich nahrazení jediným textem nazvaným "Ústava". Reformní smlouva měla zachovat stávající Smlouvy a vnést do nich nové prvky vyplývající z mezivládní konference z roku 2004, která navrhla Smlouvu o Ústavě pro Evropu. Portugalské předsednictví v druhé polovině roku 2007 završilo jednání o nové smlouvě během summitu v Lisabonu 19. října 2007. O dva měsíce později, 13. prosince 2007, představitelé členských států v Lisabonu smlouvu slavnostně podepsali. Celý název dokumentu zní **Lisabonská smlouva pozměňující smlouvu o Evropské unii a smlouvu o založení Evropské unie**. Základem dokumentu se stal původní text euroústavy, z něhož byly vyjmuty články o symbolech EU a další sporné body - např. funkce ministra zahraničních věcí Unie (změna názvu na Vysoký představitel Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku), označení zákon a rámcový zákon byly vypuštěny aj. Velká část obsahu euroústavy, jako např. právní subjektivita EU, posílení Evropského parlamentu, rozšíření rozhodování kvalifikovanou většinou v Radě, vytvoření úřadu předsedy Evropské rady atd. zůstala zachována. Jak je již tomu u ratifikací zvykem, i v tomto případě ratifikační proces trval bezmála dva roky, přičemž se členské státy „poučily“

z předchozího vývoje a v naprosté většině zvolily méně rizikový způsob ratifikace, tj. prostřednictvím národních parlamentů. Jedinou výjimkou bylo Irsko, kde byl zvolen způsob ratifikace pomocí referenda. Ukázalo se, že ratifikace smlouvy nebude jednoduchá zejména v Německu, Polsku a Česku. A právě Česko bylo poslední zemí, která tuto smlouvu ratifikovala.

V dalších letech se Evropská unie zabírala zejména ekologickými výzvami 21. století doprovázené finanční a ekonomickou krizí v letech 2008 až 2009. Další členskou zemí, tentokrát už 28 se stalo v roce 2013 Chorvatsko. Současně se začala komplikovat situace ve Velké Británii, kde čím dál více sílily hlasy po odchodu země z Evropské unie (tzv. brexit), což nově umožňovala reforma smluv z roku 2009 (článek 50 Lisabonské smlouvy). Jestliže se na počátku těchto pnutí jevílo, že odpůrci členství Velké Británie v EU nebudou mít sílu tento krok prosadit a země zůstane i nadále členskou zemí, byť z větší části takzvaně z rozumu, situaci zásadně zkomplikoval rok 2016 – 23. června proběhlo referendum o vystoupení z Evropské unie, pro nějž hlasovalo 51,9 % Britů (vyhlášení referenda o vystoupení z EU bylo jedním z politických slibů kandidáta na premiéra Davida Camerona z roku 2013). Dne 29. března 2017 pak Británie oficiálně oznámila svůj záměr EU opustit. Pro ostatní státy EU následovala období reflexe fungování evropské integrace a v podstatě se tak jedná o bezprecedentní krok, který zcela naboural dosavadní přístup k integraci, jenž byl vnímán jako „progresivní s občasným přešlapováním“.

Po referendu začalo vyjednávání vlády Spojeného království se zástupci EU o podmínkách odchodu a nastavení budoucích vztahů. Jednáním za EU byla pověřena Evropská komise. Vyjednávání Británie a Evropské unie je rozděleno na dvě fáze. V první fázi strany jednaly o třech prioritních oblastech – právech občanů, finančním vyrovnání, irské hranici a také o správě výstupové dohody a dalších otázkách souvisejících s vystoupením. V rámci první fáze proběhlo šest oficiálních kol vyjednávání a řada neformálních jednání. Následně Evropská komise na základě Společné zprávy o dosaženém pokroku doporučila posunout se do druhé fáze. Za tímto účelem byly v prosinci 2017 přijaty dodatečné pokyny Evropské rady. Druhá fáze vyjednávání měla za cíl řešit rámec budoucího vztahu Británie s EU, a dále možnost přechodného období, které by nastalo po vystoupení země z Unie.

V roce 2018 pokračovala vyjednávání mezi zástupci EU a Velké Británie o podobě Dohody o podmínkách vystoupení. Návrh brexitové dohody byl představen v únoru 2018 a o měsíc později byl také schválen rámec pro vyjednávání o budoucích vztazích. Brexitová dohoda nebyla na britské straně schválena, proto britská premiérka Theresa Mayová požádala 20. března 2019 o odklad brexitu. EU-27 rozhodla o dvou termínech odkladu - do 22. května pokud britští poslanci dohodu schválí, v opačném případě se brexit odkládá do 12. dubna. Dohoda Dolní sněmovnou britského parlamentu opět neprošla a hrozil tzv. tvrdý brexit, tj. odchod bez jakékoliv dohody. Premiérka Mayová proto požádala o další odklad brexitu, tentokrát EU-27 rozhodla o odkladu do 31. října. Následovaly však turbulence na britské politické scéně, Theresa Mayová byla ve funkci premiérky vystřídána Borisem Johnsonem, který nevyklučoval brexit bez dohody, pokud se mu nepodaří s EU vyjednat novou dohodu. V lednu 2020 došlo

konečně k průlomů - brexitová dohoda byla oběma stranami podepsána a ratifikována a 31. ledna 2020 Velká Británie oficiálně opustila Evropskou unii.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Myšlenka evropanství má relativně dlouhou historii. Veškeré meziválečné pokusy o dosažení určité úrovně integrace evropského kontinentu, která by mohla napomoci řešení celé řady sporů mezi evropskými státy mírovou cestou, však bohužel selhaly a Evropa byla postižena válečnou tragédií nebyvalých rozměrů (2. světová válka), která přesahovala hranice evropského světadílu. Po ukončení války (od roku 1945) docházelo k politickým iniciativám směřujícím k obnovení Evropy na nových, integrovaných základech. Evropa se však velmi záhy rozdělila na východní blok pod dominancí Sovětského svazu a západní blok, ve kterém o dominanci soupeřily vítězné mocnosti Velké Británie a Francie. Díky ideologickým překážkám se tak ekonomická integrace rozvíjela zejména v západní Evropě. Hlavní koncepcí, která byla při integraci po druhé světové válce uplatňována, byla tzv. sektorová metoda integrace. Jedná se o pragmatickou metodu integrace v těch oblastech, kde se řešily zásadní mocenské problémy západní Evropy. Předpokládalo se, že úspěch v jednom klíčovém sektoru položí základ vzájemné spolupráci a pozdější integraci v dalších sektorech.

Východiskem reálného integračního procesu v západní Evropě po 2. světové válce bylo ustavení integrace sektorového typu - Evropského společenství uhlí a oceli. ESUO bylo založeno v roce 1952 na dobu 50 let a platnost smlouvy tak vypršela v roce 2002. Následné pokusy o rozvinutí západoevropského integračního procesu i do oblasti politické, resp. vojensko-politické založením Evropského obranného společenství (EOS), však byly neúspěšné.

Po zkušenostech s realizací projektů ESUO a EOS se dospělo k závěru, že nejméně politicky kontroverzní v rámci integračního procesu je hospodářská oblast, kde konečkonců byly přínosy integrace nesporné. V roce 1958 vzniká Evropské hospodářské společenství (EHS) a Evropského společenství pro atomovou energii (EURATOM). Zakládajícími státy byly Belgie, Francie, Itálie, Lucemburska, Nizozemska a Německo. Zatímco úkolem EHS bylo zřízení společného trhu a hospodářské a měnové unie, EURATOM si kladl za cíl přispět vytvořením potřebných podmínek k rychlému vybudování společného trhu v oblasti nukleární energie a rozvoji jaderného průmyslu.

První desetiletí západoevropské integrace přineslo rychlý ekonomický růst a zásadní růst životní úrovně obyvatel, což narušila 70. léta 20. století, která jsou charakteristická jistým ustrnutím dynamiky integračního procesu. To bylo dáno zejména vypuknutím ekonomické recese díky ropným šokům a poklesu konkurenceschopnosti západoevropských výrobců zejména vůči asijské konkurenci. I přesto ale došlo k částečným úspěchům v podobě např. prvního rozšíření v roce 1973, kdy do EHS a dalších organizací vstoupily Velká Británie, Dánsko a Irsko.

V roce 1985 byl schválen dokument „Bílá kniha. Opatření k uskutečnění vnitřního trhu EHS". Tento dokument představuje komplexní program, jehož náplň vedla k zásadnímu prohloubení dosavadního integračního procesu, k vytváření skutečného "jednotného trhu", tj. trhu bez vnitřních hranic, který podle přijatého harmonogramu měl být - alespoň v zásadě - dovršen do konce roku 1992. Opatření potřebná k nastolení jednotného vnitřního trhu v tomto dokumentu byla shrnuta do tří skupin, spočívajících v odstranění tzv. věcných, technických a daňových překážek. Právní kodifikace programu Bílé knihy byla provedena přijetím tzv. Aktu o jednotné Evropě, který vstoupil v platnost v roce 1987. Jednotný vnitřní trh byl v tomto dokumentu vymezen jako naplnění čtyř základních ekonomických svobod, kterými jsou volný pohyb zboží, služeb, osob a kapitálu.

Úspěšné splnění hlavních záměrů Aktu o jednotné Evropě představuje významný pokrok ve vývoji integračního procesu v západní Evropě a vytvořilo podmínky pro přechod k další etapě západoevropské integrace – k vytváření Evropské unie dle smlouvy podepsané 7. února 1992 v holandském městě Maastrichtu.

ODPOVĚDI NA OTÁZKY

- 1. Mezi instituce, jež nebyly pro ESUO, EHS a Euratom do roku 1967 společné, patří:**
 - a) Komise.
 - b) Soudní dvůr.
 - c) Shromáždění.
 - d) Ani jedna z výše uvedených odpovědí není správná.
- 2. Období 70. let 20.století se také jinak nazývá jako:**
 - a) Období intenzivního prohlubování evropské integrace.
 - b) Období eurooptimismu.
 - c) Období eurosklerózy.
 - d) Platí a) i b) současně.
- 3. Zakládajícími členy Evropského společenství uhlí a oceli byly tyto země:**
 - a) Země BENELUXu, Itálie, Francie a Německo.
 - b) Země BENELUXu, Itálie, Německo a Velká Británie.
 - c) Země BENELUXu, Itálie, Německo a Španělsko.
 - d) Země BENELUXu, Německa, Francie a Velké Británie.
- 4. Která země odmítla v referendu již schválený a připravený vstup do Evropských společenství?**
 - a) Island.
 - b) Norsko.
 - c) Turecko.
 - d) Lichtenštejnsko.
- 5. Smlouvu o Ústavě pro Evropu odmítli v referendu občané:**
 - a) Velké Británie a Irsko.

- b) Irsko.
- c) Francie a Irsko.
- d) Francie a Nizozemí.

Správné odpovědi: 1.a); 2.c); 3.a), 4.b), 5.d).